

SOCIALINIS SANTVARKOS KRIZIS

Pratarties. — N dienis vakarietiškas pasaulis pergyvena sutemas. Du visuotiniai karai, pasauliniai krizės, protarpiais pasikartojantiniai sutrikimai yra tik į išorinį apraišką, sąjantieji ženklai, kurie visiems žinomi, nors jie esmės bando tik nedaugelis suvokti.

Pirmasis visuotinis karas, klaidingai vadinamas pasauliniu, pasijoj nelemties grūsės. Pokario tarpsnyje vyko stambaus masto socialiniai perversmai, kurie vedė nukrištinant nacionalizmą. Nelemtieji želmenys laipsniais mkeroti visose srityse. Europiečiai išvydo socialines, klines, politines, dorovines, tikėjimo ir net mokslo, meno suirutes, bet retais atvejais ieškojo jį tarpusavio sąsiejų ir tikrojo priežastingumo. Jie gal jį pakartoti Liudviko XVI žodžius, bet kartus prie ešafoto, atsisveikinant su revoliucijos nusiaubtu savuoju kraštu, kuris lauk atoveiksmio nežinios: «Jau ištisas dešimtmetis praslinko, kaip aš sekiau ir net numačiau kai kurių vykių raidą, tačiau vengiau jį suprasti».

Šis pokaris gal jį būtų laimingesnis, nes netolimos praeities smilgiai sąjį nekartoti praeities klaidai. Tačiau sibi gėjimas liko nesulaikomas. Europa padalinta ir nustelbta. Kai kurie jos kraštai bandė išspręsti socialinius klausimus ir sugebėjo pakelti kien gerovę.

Ne tik europiečiai, bet visas pasaulis praregi, kad banga iš rytų visur spraudžiasi ir yra užsimojusi nušluoti krikščionys išugdyti, bet nuo jos nušlijusi socialinis rangas. Pasaulio užvaldymo grūsė, pavojus galybėms susinaikinti nuveda mus minties lūkštum, nes vengiame atsakyti klausimui: kuri jį gūstumi, kodėl patekome n dien srov ir kur mes einame? Šie klausimai prašosi išsamaus aptarimo ir tikroviško pažvelgimo mūsų taryn, pavergti lietuviai tautai, nes ji negalės išsitekti nepriklausomos Lietuvos socialinis santvarkos buvusiuose rmuose. Mes turime peržiūrėti klaidingą pažinimą, kad teturime galimybę pasirinkti kapitalistin ar komunistinį socialinį santvarką, nes abi jos negali patenkinti pilnutinio žmogaus reikalavimų ir savyje telkia susinaikinimo nuodus.

Socialinis krizis apima visas visuomenines apraiškas: religiją, filosofiją, dorovę, mokslą, meną, kien ir tarptautinį santykiavimą. Ne šios paskaitos uždavinys aptarti visas sritis, gvildinti istoriografinius klausimus ir vakarietiškos kultūros problemas.

I. SOCIALINIS KRIZIS PRIEŽASTYS

Nu dienio pasaulio raidos apsprendimų krikščionybė, renesansas ir liberalizmas, palydojo utilitarizmas. Pirmasis šio tarpsnio krizis užuomazgas užtiksimės renesanso ir reformacijos tarpsnyje. Asmuo, neskaidoma visuomenės dalis, jau anuomet pateko prieštarybiškov. Žmogus, reformacijos tarpsnyje, Dievo valios vykdytojas, liberalizmo, utilitarizmo ir pozityvizmo takoje nukreipia savo veid tik žem. Jis iš dalies išsilaisvina iš socialinio priespaudos, bet jis tampa materialistinis, apsprendžiamas kininis ir visuomeniniais lygiais. Jei liberalizmas ir komunizmas turi kai kur filosofinį lytį, dvi priešingos socialinio santvarkos — kapitalizmas ir komunizmas — remiasi skirtingai suvokta materialistinio rangos samprata. Abi pasauliai rodo materialiniais lygomis apsprendžiamą žmogų. Abi uždėda jam psichologo C. G. Jung žodžiais « kolektyvinis kaukas, kuri apsprendžia jo veiksmus tikrovėje »¹.

Didžiausio medžiaginio iškilimo tarpsnyje žmogus pergyvena sukratumus, kuri tikrojo su raišumo dažnai jis nebegali suvokti. Prof. John H. Hollowell žmogaus bėgt aptaria: « Nu dienio pasaulio liga glaudosi doroviniame su myšyje, intelekto anarchijoje ir dvasiniame neviltyje. Nihilizmo revoliucija yra su myšio ir nevilties vaikas. Ji yra skirtinga kiekviename krašte, bet visur regima. Kai dideliu užsispyrimu siekiame politinio tikrumo ir kinis gerovės, kai norime pasaulį išgelbėti nuo sunykimo, nenorime net pastebėti, kad pastarojo priežastys slypi mummyse. Politinis ir kinis suirutis, kurios neša kančias žmonijai, yra tik išoriniai ženklai. Didžioji suirutis slypi mūsų sielose. Atslyj nuo Dievo ir paniekinti Jo didžiausi dovanai — žmogaus protas — nebenorime atpažinti blogio, kuris yra apmūsų pasaulis, svyruojant tarp nepaprasto optimizmo ir gniuždinančio nevilties »².

Vakarietiškos kultūros rodo nešias Afrikos žemyne, Albert Schweizer, ieško nu dieniam žmogui dorovinio atsparos: « Nu dienis žmogus yra patekęs kelionis tamsybsė. Jis yra praradęs laisvę, dvasinį susitelkimą ir pilnutinį plėtrą. Jis pateko nežmoniškumo srovė, kuri palaužia jo dvasinį laisvę ir dorovinius sprendimus vertinti socialinio santvarkos, nes jis neužsimoja nugalėti kliūtis ir nesirengia siekti tikrosios kultūros »³.

¹ C. G. Jung, *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten*, 1928, 63 psl.

² J. H. Hollowell, *Main Currents in Modern Political Thought*, 1950, 618 psl.

³ A. Schweizer, *The Philosophy of Civilization*, 1960, 20 psl.

Schweizer nor t b ti optimistų, nes pesimizmas es s savyje nenuoseklus, ta iau taria, kad esame griuv siai prie pesimizmo bedugn s.

Tomistas Jacques Maritain šaukia pasauli, kad jis leist atgimti tik jimo s žinei : « Didžiausia n dienio pasaulio yda — pasimetimas tarp Dievo ir šio pasaulio reikal . Socialinis, kinis ir politinis gyvenimas yra atšlij s nuo Evangelijos. Krikš ioniškoji dorov atšlie dinta nuo socialinio gyvenimo ... ir tampa tik žodžiais šiame laikiname gyvenime, kuris esm je yra atskirtas nuo Kristaus »⁴.

Kita yda, pasak jo, esanti socialin s santvarkos prieštaravimas, skurdo ir materializmo pasireiškimas, lydimas neapykantos ir j gos.

Pašaipusis angl pozityvistas Bertrand Rüssel pripaž sta : « Mokslas yra betikslis ir bereikšmis m sajam tik jimui. Šiokiame pasaulyje m s idealai kai kur kitur turi rasti savo pastog »⁵. Pasak jo, žmogus es s likimo vergas, rikiuojamas nesuvokiamos j gos. Naikinan ios pabaisos genamas, pozityvistas teieško b do Ryt ir Vakar susidurimo plokštomoje išsaugoti fizin žmog , tar s *better red than dead*. Beprasmiškumas j nugena pasidavim tuo metu, kai Maskvos kompartija naujoje programoje skelbia : « Mirštantis kapitalizmas yra socialin s revoliucijos išvakar se ».

II. Individualizmas

Id jos ir perversmai dar tak socialin s santvarkos raidai. J tarpusav s veiks m kartais nelengva išnarplioti. Renesanso ir reformacijos paruoštoje dirvoje s jama individualizmo ir racionalizmo s kla. Žmogus, asmuo pamažu užima centrin viet , kuri anks iau buvo skirta Dievui.

Individualizmo pav syje kovota už politin s ir kin s veiklos teises. Anuo metu tik ta, kad asmens ar j samb rio reikalai, teis s yra tikrasis socialin s santvarkos pagrindas.

Graik kult ra, ypa stoikai, dar kai kurios takos naujajam individualizmui, bet jis stipryb s m iš krikš ionyb s šaltinio. Ano tarpsnio individualizmas gyveno krikš ionyb s atneštomis id jomis, kad žmon s yra broliai. Reformacijai atsisakius nuo bažnytin s hierarchijos, asmeniui teko atsakomyb ne tik d l šio pasaulio b ties, bet ir d l sielos išganymo. V liau racionalistai dar pripaž sta Diev K r j , metafizin s vok , bet nusigr žia nuo Viešpaties Tvarkytojo.

Rheinholdas Niebuhras taikhai aptaria nukrikš ion jimo srov : « Jei protestantizmas iškelia asmens vert krikš ionyb s plotm je,

⁴ J. Maritain, *Scholasticism and Politics*, 1960, 29 psl.

⁵ B. Russel, *Mysticism and Logic*, 1929.

renesansas skelbia nekrikšionišką asmens sampratą, kad žmogus esantis visai savarankiškas... Renesansas, panaudojantis krikščioniškas išpuresnes, žemės, bando su ti klasikinio racionalizmo grūdais — asmens savarankiškumą, kuris nėra iš senovės ar krikščioniškas paveldas»⁶.

Naujasis individualizmas ne tik iškelia žmogą aukščiau, kaip paprastai, bet jį skelbia esant visiškai nepriklausomam. Jei žmogus visai laisvas, jis negali paklusti autoritetui. Anuo metu mokytis kovoti prieš valdančią aristokratiją vyraavo. Praturtėję pirklių, miestelinių iškelia savosios laisvės klausimą.

Kaip suderinti asmens autonomiškumą ir laisvę? Ano ir šviejamajam tarpsniui individualistai atsako: žmogus laisvas, bet jis turi paklusti aukštesniems statymams.

Jei žmogus pats sau tikslas, kas apsprendžia, ar paklusti statymams? Individualistai, vėlgi liberalai atsako, kad šie žin, kuri reiškia tuometinį tiesų pažinimą. Kuo galima paveikti, kad žmogus paklustų šieinai? Anuo metu individualistai kreipė akis į krikščioniškas, norėdami pripažinti jos dorovę, bet be apreiškimo ir Bažnyčios autoriteto. Šis nusistatymas užtinkamas ir nūdieniam liberalizmui, kuris yra slegiamas prieštaravimu.

Hugo Grotius (1583-1645), olandas, teisininkas, *De Iure Belli ac Pacis* autorius, politinis Europos vienytojas ir prigimtinis teisės skelbėjas, tvirtina, kad jos negalima ir pats Dievas pakeisti.

John Locke (1632-1704) sukėlė aiškinimą dėl žmogaus prigimties, tvirtinantis naujagimį esant *tabula rasa*, nepirašytu popieriaus lapu, savo veikaluose kreipė ypatingą dėmesį prigimtiniam tobulumui laisvėje. Šis plataus išsilavinimo vyras, bėdamas tremtiniu Olandijoje, parašė žinomą veikalą *Two Treatises of Civil Government*, išleistas 1690 m., kuriame džiugo: «Laisvę išplaukia iš gamtos dėsnių, kurie pareigoja kiekvieną»⁷. Jei laisvę pažeidžiama ir vieni kitą yra paverjami, pažeidžiama pastarąją valia, neturima bešališko teisingo ir priemoni bešališkam sprendimui gyvendinti.

Šie du autoriai padarė didžiulį taką liberalizmui, kurio pakuoksmas pateko vakarietiškasis pasaulis anuometiniame ir net mūsų sąjame tarpsnyje.

1. *Liberalizmas*. — Šviejamasis tarpsnis žmogų paveikia tenkintis šios žemės buitiniais ir pamiršti antgamtinį jėgą. Emmanuelis Kantas 1784 m. paskelbia: «Švietimasis veda išsilavinimą iš žmo-

⁶ R. Niebuhr, *Nature and Destiny of Man*, I t., 1941, 61 psl.

⁷ II skyrius, 6 pastr., 5 psl.

gaus sukurtosios priespaudos. Priespauda sivyrauja, kai tr ksta supratimo, sprendimo ir dr sos. Supraskite ! Š kis — švietimasis »⁸.

Švie iamasis tarpsnis nuveda ateizm . Merkantilistai paveik fiziokratus kovoti už kin laisv . Garsusis ekonomistas Adam Smith veikale *Wealth of Nations* 1776 m. nurodo : « Prigimtin s kin s organizacijos n ra savaime geros, jei Apvaizda žmon ms ne kv p siekti geresn s buities. Ji, lyg nematomoji ranka, veda nenumatyti tiksl »⁹.

A. Smith išryškino žmogaus savaiming tiksl kyje — interes , kuris yra kin s veiklos spyruokl . Jis aptar ateinan i kart kin veikl ir jos pagrind — laisv . Pranc zai fiziokratai paskelb *Laissez faire, laissez passez, le monde va de lui-même* — leiskite veikti, leiskite eiti, o pasaulis savaime tvarkysis. Panaikinkite blogus statymus, ir viskas pager s. Juo geresn valstyb , tuo ji mažiau kišasi vairias sritis. Žmoni interesai, j siekimai g rio savaime sukurs g r .

Liberalizmas sigal jo tik pra jusiame amžiuje, nors jo kai kurios apraiškos žinomos prieš kelis šimtme ius. Anglijos liberal partija, kuri t s Whig partijos veikl , atsirado apie 1839 m. Ji skelb asmens aukš iausi g r , asmens lygyb , jo valios savaimingum , protingum , jo prigimtin g r ir prigimtines teises : gyvenimo, laisv s bei nuosavyb s. Asmuo ir vyriausyb sudaro sutart , leisdama pastarajai j valdyti. Jei vyriausyb sulaužo sutart , asmuo gali sukilti ir j nuversti. Visuomeninius reikalus tvarko statymai. Vyriausyb privalo gerai valdyti. Laisv apsprendžia vis asmens veikl . Transcendentin b tis teispaž stama, jei asmens protas leidžia jos buvim patirti.

Daugelis liberalizmo prad pasisavinta iš graik stoik , o ypa ankstesniosios krikš ionyb s. Id jiniai skersv jai individualistus ir liberalin s minties k r jus vert tenkintis tik matom ja plokštuma ir palaipsniui atsisakyti rikiuojan ios buities.

Liberalizmas išaukštino fizin žmog , bet d l liberalistin s santvarkos negalavim j dvasiškai pažemino. Jis suteik jo valiai visišk gali imtinai perversmus prieš valdan iuosius daryti ir net maištauti prieš liberalizm . Žmogaus prigimtinis g ris, kuris nesiderina su krikš ioniška pasaul ži ra, atšlij s nuo tikrov s. Nevaržomos teis s leido organizuotai mažumai nustelbti daugumos teises. kinis interesas ved nepasotinam gobšum ir aiškius socialinius konfliktus, kurie neatkreip liberal d mesio, kad susiorganizavo naujos paj gos liberalizmui griauti ir ant jo gri v si m kurti kit santvark .

⁸ E. Kant, *Was ist Aufklärung*, 4 t., 1922, 169 psl.

⁹ I t., 1904, 421 psl.

Liberalizmas iškėlė asmenų aukštumas, bet, atšlijus nuo krikščionybės, jis sviedė neiškopiamas prarajas. Anglų garsioji liberali partija po pirmojo karo sunyko. Liko vadai, į spauda tebeskaitoma, tačiau liberalizmo srovė ten išdžiuvo.

2. *Utilitarizmas*. — Europa ir J. A. V., nors tos pačios kultūros šakos, savaip augo. Europa ir liberalizmo ženkle bandė šalinti kai kurias negeroves ir ypač šiame pokaryje mėm išlyginti socialines prieštarybes. Nepasiturintiems suteiktas socialinis aprėpinimas. J. A. V. socialinis aprėpinimas yra ne tik apleistas, bet sėmonigai painiojamas su socializmu.

J. A. V. ir šiandien tebėra utilitarizmo žaliuojantis medis. Šio filosofinio krypsnio pažiūra atrodo tvirta ir nepakenčia bet kurios kitos, kuri paneigtų jos būseną. Ji giliai sišaknijusi pilname prieštaravime gyvenime, kurio srovė žavi milžinišką moni savininkus, išgars jusius pardavėjus ir net dirbančią masę.

Praėjusiame šimtetyje, kai J. A. V. kapitalizmas buvo palyginti jaunas ir nepaprastai ryklus, pasitelkiamas utilitarizmas. Jok r jai skelbė: nauda, laisvė ir laimė. Šie trys žodžiai giliai skverbėsi žmonisėmonė.

Nauda nustelbė liberalizmo išaukštintą kiškį j laisvė. Laisvė praranda prigimtį žyminti ir terpiama naudos rėmus. Laimė netenka bet kurio saito su dorove, nes ji yra hedonistinė, siekianti žmogaus pojūsius patenkinti. Net ir valdymosi santvarkos ramsiai patenka tinklė naudos beiėskančiai, kurie dangstosi šėkiu: kuo didžiausia skaičiai asmenų laimė žadėti, ginti demokratij ir *free enterprise* — laisvė kininkavimė, kuris dažnai sutapatinamas su valstybės gerove.

David Hume skelbia savanaudiškumą, Helvetius — didžiojo skaičiaus laimė. Turtingėj bei galingėj talkininkavimas mokslo ir švietimo pažangai skatinti padarė spėd Jeremy Bentham (1748–1832), kuris plačiai aptarė malonumus susietus su naudingumu. Ekonomistas, nepaprast gabumė vyras, John Stuart Mill (1806–1873), buvo sužavėtas Benthamo utilitarizmu, kurė d jė savo ekonomikos pagrindu. Jis užgyrė liberalinė mokyklos pradus, pasmerkė trukdymė kinio lenktiniavimo (konkurencijos), kuris atnešė visiems naudos. Tačiau Mill nerimė utilitaristiniuose rėmuose, nes siėl kurti bendrijas (kooperatyvus), mokesiais nusavinti žemė ir sumažinti turto nelygybę. Garsiajame veikalė *Principles of Political Economy* jis d stė: « Jei žmonija tobulė, turė sėbti pakeista atlyginimo tvarka, sukuriant darbininkų sąmūčius, kuri nariai idėtimonėn vienod kapital ir dirbt vadovaujami j paė rinkto ir atleidžiamo

vadovo»¹⁰. Jis siūlo mokesčius apdėti žemės rentą, varžyti pavidimą, apkarpyti turtą ir sudaryti sąlygas visiems turto sigyti. Šis samprotavimas išplaukė ne iš krikščioniškos pasaulžiūros, bet valstybės socialinio saugumo, nes genialus Mill jau anuo metu pastebėjo utilitaristinio kininkavimo negeroves. Jo kaikuri reformai siūlymai parlamente užkirto kelią netgi perrinkti.

3. *Pozityvizmas*. — J. S. Mill utilitarizmas nuvedė pozityvizmą. Auguste Comte (1798-1857), Saint Simono mokinys, veikale *Cours de philosophie positive* atmėta teologiją, metafiziką ir prie jos priskiriamas socialines « fikcijas »: prigimties teisę, socialinį sutartį, tautos suverenizmą, ir remiasi tik empiriniais faktais. Naujasis mokslas — socialinė fizika, vėliau vadinama sociologija, išrasiantis naujus būdus visuomenės tyjimui. Ji būdanti mokslas karalienė, nors nūdien, pralinkus virš šimto metų pranašystas, sociologija dar netinkamai neįsirišusi mokslų disciplinoms. Pozityvizmas smelgė nukreipė krikščionybą, bet jį pagūdžiodamas, sudarė savo trejybę: žmonija, žemė ir erdvė.

Jei liberalizmas giminiuojasi su komunizmu gimusiojo tobulumo samprata, jei liberalistinis sąrangos vidiniai negalavimai ruošė kelią revoliuciniam socializmui, jei J. S. Mill siūlo kurdinti socializmui giminingas organizacijas, Auguste Comte paruošė kelią socializmui, kuris giminiuojasi ne tik ateistine pasaulžiūra, visuomenės raidos aptartimi, bet ir kaikuria terminija. Ne pripuolamybė, kad pozityvizmui atgrūžus ginklą krikščionybą, komunizmas vis dar tebegyvenęs valstybinio kapitalizmo tarpsnyje, tiktai pat ginklą nukreipia liberalistinei-pozityvinei santvarkai sunaikinti.

Rheinold Niebuhr, amerikietis, evangelikas, filosofas, buvęs socialistas, vėliau palinkęs kin liberalizmui, veik lygiomis kaltina liberalizmą ir socializmą: « Šio tarpsnio liberalizmo utopinis svajosis jausminis trumparegystė išplaukia iš esminės klaidos — gimtosios nuodėmės paneigimo. Klaida priemonis apgaudinti žmogų, jam peršant vairius samprotavimus, paremtus gamtinių žmogaus gėrių, socialinių teisingumų ir tarptautinę taiką. Nūdienis liberalizmas ir marksizmas turi pasirinkti dorovinį tuštumą ar fanatiškumą. Liberalizmas yra patekęs dorovinį tuštumą. Jis nestos kovoti prieš blogą ir visuomet bandys surasti būdą jam pateisinti. Tai rodo, kad jis jau nebegali veikti. Tik mažuma liberalų ir socialistų, norėdami būti išteisintais, metasi veiklos srovė. Tuo metu jie yra fanatikai.

¹⁰ IV knyga, VII sk., 4 pastra.

Šio tarpsnio istorija rodo, kad gynimasis nuo žemesnės, demoniškos kultūros yra silpnas, neryžtingas, lydymas su myšiu, nes jis išplaukia iš paties žmogaus budo ir nusiteikimo»ⁿ.

4. *Gundymas*. — Liberalizmas spraud žmogų žemiškuose, matomuose rėmuose. Jis tampa vienintele tikrove. Kinai su gyrybės, kurios yra priemonės žmogui aukštesniems tikslams siekti, tampa savaimingu tikslu. Vakarietiškas pasaulis, patekęs materialistinio srovės, pamažu nužmoginamas ir sukeičia tikslus su priemonėmis. Komunizmas, kuris vis dar neišspręsta iš valstybinio kapitalizmo ir proletariato diktatūros rėmų, nors dangstosi liaudies vienos partijos demokratija, materialistinio pasaulio žirgą primeta masėms, tarus, kad žmogus yra apsprendžiamas medžiaginiu lygumi. Liberališkasis materializmas bando nustelbti dvasinį pradą. Materialistinio pasaulio žirga yra valdančiosios partijos dogma, kuri negali pakęsti kitos šalia savęs.

Vakarietiškoji kinų vyravimas, besilyginantis interesų tenkinimui, mes vadiname kapitalizmu. Jis pasiekia savo aukštumas ir nenaudoja smukti nes jame apstu ženklai save sunaikinti.

Werner Sombart šį tarpsnį vadina piktosios dvasios signaljimu, nusilenkimu jai ir nuolatiniu gundymu. Sugretinimui vadinkime turint perkeltiną prasmę, bet jis taiklus išreikšti n dienio žmogaus tragiškumui. « Ji, piktoji dvasia, sunaikino žmogaus tikėjimą an pasaulį ir didelį jo sviedžia pražūtį šiame pasaulyje.

Ji tuš iaviduriam žmogui kalba siautulį panašumo Dievui: *eritis sicut Deus* — ir tikina, kad kiekvienas žmogus turi gan tinai išminties saulės veiksmu sukurti visuomeninį sugyvenimą ir gerumą. Liberalizmo ideologija — laisvės siautimas!

Ji sukelia žmogaus žemuosius polinkius (godumą, pasipelnymą, aukso troškimą) ir iškelia viską, kas vadinama tenkinimu iki nebuto lygio ir galios. Kapitalistinis pelno troškimas ir kiško našumo (rentabilumo) prado pritaikymas, paremtas kiškuoju motyvavimu, veda vairius kinus srities gudravimui.

Ji išmoko žmones daryti technikos stebuklus, perkelti kalnus ir pajudinti žemynus»¹².

Žmogus pagarbino piktąją dvasią, kuri palaimino jį kurti žemiškąjį karalystę, statyti didelius paminklus savo atminimui ir palaiptams dvasiškai sunykti. Vienas sukrėtimas seka kitas. Gyvenamosios dienos lydymosiutem, netikrumo ir baimės susinaikinti bei pastatytus didžiulius paminklus paversti dulkeimis.

¹¹ R. Niebuhr, *The Nature of Destiny of Man*, 1943, 273 psl.

¹² W. Sombart, *Deutscher Sozialismus*, 1934, 3 psl.

III. Krizės apraiškos

Šio tarpsnio žmogus bando rašyti obuolį nuo pažinimo medžio ir atsakyti amžiną klausimą: kas yra tiesa? Šio tikslo siekia naudodamasis John Locke tvirtinimu: *nihil est in intellectu quod non fuerit prius in sensu*. Pirmiausia reikia pajusti, o tuomet galima ir suprasti. Tik jimas ir idjiniai polkiai tegalibti pakeniami tik lyg vaiko žaislai. Visas dmesys kreipiamas patyrimu, išradimus gamtos mokslsrityje ir, materialistinje galvosenoje, reliatyviškum, naud ir hedonizm. *Carpe diem* — naudojimasis proga poįus erzinti, praturti, išgarsinti, nes rytoj jau ji gali nebepasikartoti. Gyvenimo tikmje bandoma paskubomis ir kuo daugiausia malonum patirti, nes žmogus gyvena tik šio pasaulio plotmje. Gyvenimas vien tik juslomis yra pažeminantis, nes gyvuliai turi tikslesnes, jautresnes jusles, pavyzdžiui, Pavlovas rod, kad šuns klausa, matymas ir kaiturie kiti jusliniai sugebjimai yra tikslesni už žmogaus. Žmog bando iškelti jo protu — *savoir pour prévoir; prévoir pour pouvoir*; bet vienas protas, kaitpergyvenama moralinė krizė, nesugeba išvengti žmonijos suirimo ir baimės, kuri šiuo metu yra apmūsų vis pasaulį.

1. *Socialinis santvarkos pakitimai*. — Technikos išradimai padarperversm socialiniame gyvenime. Žemės kio papročiai ir net pats gyvenimo būdas kinta. Amatai gyjait pobūdas. Pramon sutelkia vis didesn darbinink skaičių. Miestai didėja. Gamybos mechanizavimas vis labiau sigali. Nauji aparatai pakeičia senus susisiekimo, susižinojimo, žini, muzikos ar net vaizd perteikimo srityje. sigali masinė gamyba. Pramonės standartai apsprendžia žmog. sigali gamybos mechanizacija, išstumdama milijonus darbinink iš moni. Auga naujos masės, kuri psichologij band aptarti Gustave Lebon ir Ortega y Gasset. Masės žmogus palaipsniui nustoja individualumo. Jis naudoja g rybes, kurias rinkia pateikia. Jo impulsai nuo kit neatsilikti, gyventi tam tikruose r muose išugdo masės psichologinius standartus. Jis pritampa prie reliatyvizmo ir gyvena poįiais.

Masės ima jausti netikrum. kiniai svyravimai, pakitimai ir atoslgiai, jas palieia. Mokslas, pataps savotiška dogma ir specializavsis šakas, joms neduoda atsakymo. Masės atsiranda tuštuma, kurios negali pašalinti vien poįi tenkinimas ir juose malonum ieškojimas. Masės linksta kur met naudotis tariamais moksliniais sprendimais, kuri vert primena Rabelais pašaipa: « *Science sans conscience n'est que ruine de l'âme* » — mokslas be s žin s yra tik dvasios griuv siai ».

Vakarietiškosios civilizacijos mas s gyvena tuštuma. Jos yra palaidos, svyruojan ios, nusivylusios ir nejau ian ios tvirto pagrindo po savo kojomis. J krikš ioniškojo nusiteikimo sluogsnis yra permatomai plonas. Renano ar Nietzsches pakaltinimai krikš ionybei randa mas se atgarsio, nors jais teisreikiama labai naivi mintis, kad kaltas ne žmogžudys, bet jo auka — Bažny ia, o ne atšlij nuo jos.

Socialinis neteisingumas, kapitalo ir masi interes susikirtimas, monokult r kraštuose nepaprasto turto ir biednumo sugretinimas randa kai kurio sugretinimo ir vakarietiskame pasaulyje. Jis susij s su baime, nerimu, kai priešingoji stovykla — komunizmas gr so sunaikinti kapitalistin santvark . Dedama pastang šias blogybes pašalinti ne tod l, kad šis blogis vyrauja, bet tod l, kad jis vakarie iams sudaro socialini ir politini pavojų.

Mas s žmogus, — *homo insipiens, gregarius*, — išugdytas šio tarpsnio socialini s lyg , praranda ryši su tikrove, nes visk paviršutiniškai stebi, vertina ir suvokia. Jo paviršutiniška nuovoka sudaro pagrind save pervertinti. J vadovai pasižymi apskrumu, bet socialin je, kult rin je ir politin je srityje dažnai vargu k prašoka mas s lyg . Aklas akl ima vesti.

Socialin s negerov s, kuri ia neturiu tikslo pateisinti, mas s žmogui sudaro pagrind daryti tas pa ias išvadas, kaip liberalams ir socialistams — pakeisti socialin santvark .

Miestuose žmogus, atskirtas nuo gamtos, gyvena savotišk gyvenim , kur dar iškreipia darbdavio reikalavimai naktimis dirbti, dienomis miegoti. Jo nat ralis santykiai su žmogumi yra sužaloti. Sveik kinink aplink bando pakeisti draugijos, partijos ir mon s, ta iau mas s žmogus jau iasi v jo genamu sm lio gr deliu, kuris naudojasi silpn jan i institucij užuov ja ar bando jas griauti.

Miestietis greitai virsta mies ioniu, kuris genamas pavydo, vyluojamas patogum , kurie tampa j žlugdan iu pro iu. Mies ionis, susigyven s su j supan ia aplinka, ramiai pasitenkina nuduotu žinojimu, kuris neatskiriamas nuo pusiau mokslin s literat ros, televizijos ir nesugeb jimo gilintis aptariamus klausimus. Jis ieško b d poj ius patenkinti, greitai jud ti ir pask sti naujuose s kuriuose. Jo š kis yra neaptartas ir jam pa iam nesuprantamas modernizmas, kuris tolygus Afrikos juodojo aptarimui demokratijos, kuri gal sianti j padaryti ne tik turtingu, bet ir baltu.

Mies ionis neramus, nes nežino k gali atnešti jo nuog staujama nedalia.

Šiame tarpsnyje šeima praranda patriarchališkum . Apleistieji vaikai, kuri didžiaisiais aukl tojais yra gatv , televizija ir nusi-

kaltimus aprašanti spauda, tampa d mesio centru. Jie neteikia šio tarpsnio socialinei santvarkai vil i ir neneša pragiedruli.

2. *Institucijos.* — Liberalizmo išugdytos demokratijos ir kapitalizmo institucijos lydimos negalavim . Abi pergyvena ypatingai ryškias krizes pastarojo tarpkario tarpsnyje. Nacionalistiniai s j - džiai, iš dalies pasinaudoj net demokratiniu b du valdžiai pasiekti, at jo jas sunaikinti. kin kriz visuotiniai paliet kapitalistin s - rang . V lesni kiniai slogu iai sukelia nuog sti, kad gali pasikartoti 1929 m. vykis.

Demokratijoje mes matome suskilim ir net valstybin s veiklos sustingim . J. A. V. demokratija pasižymi ryškiu suskilimu ne tiek tarp partij , kiek kinii susigrupavim , kurie siekia sav interes .

kiniai susigrupavimai nesaistomi priemoni gyvendinti savuosius interesus. Šioje dorov s nesaistomoje kovoje rinkim dalyvis tampa steb toju. Jis patenka neviltin, kai, išband s visas progas, sulaukia to paties gavinio. Prieš rinkimus jis v l pažadais užli liuojamas. Bals pirkliai elgiasi su balsuotoju lyg su mažu vaiku, kai jo ranka spaudžiama, šypsomasi, žadama ir suvedžiojama. Demokra tin demagogija jau mažai kuo skiriasi nuo liaudies demokratijos apgaul s.

Iš patirties žinome, kad tik mažuose kraštuose demokratijos atlieka savo uždavin . Juo didesnis kraštas, juo žymesni pasireiškia demokratin s santvarkos negalavimai, kurie lydimi nedorovingo sand rio *do ut des*. Šio pob džio sand riai ne tik mažina pasitik jim santvarka, bet ir neretai trukdo vykdyti didesn s apimties užmojus tarptautin je plotm je.

Žymiai didesnius prieštaravimus užtinkame kapitalistin je santvarkoje, kuri aiškiai nuodija save savaisiais nuodais. Kapitalizmui pl stis sudar s lygas išradimai, nauji žaliav šaltiniai, nepaprastos progos kapital d ti ir rinkos pasipelninti. Kapitalizmui buvo parankiausia valstyb , kuri atlieka nakties sargo pareigas. J. A. V. pasiek aukš iausi kapitalizmo išsivystymo laipsn , kuriame organizuotas kapitalas ir darbas dedasi atstovauj visuomenin g r .

Du pastarieji karai J. A. V. sudar prog ne tik tarptautini skol atsikratyti, bet pasidaryti tarptautiniu skolintoju. Milžiniškos mon s tampa savos r šies kin mis viešpatyst mis, kurios seniai pamiršo tarpusav rungtiniavim . Tos pa ios gamybos srities kelios mon s lengvai gali susitarti ne tik d l rink , bet ir gamybos pob džio. N nai joms r pi ne varžybos, bet monopolis savo srityje.

Milžiniškos mon s retais atvejais tebevadovaujamos jas suk rusi šeim aini . J vadovyb n patenka asmenys iš šalies. Milžiniškos mon s organizacija priart ja prie sovietin s. Ir kapitalistin s

mon s bando sukurti planing kin veikl , kaip ir Sovietuose. Sovietinis kio planavimas yra ilgalaikis. Jis tarnauja ne grynai kiškiems tikslams, bet politikos uždaviniams gyvendinti. Vyraujan ios J. A. V. mon s siekia ne tik kapital didinti, bet ir tur ti politin s takos. J planavimas yra trumpalaikis. Kuri partija rinkimus laim t , didžiojo kapitalo atstovai turi sprendžiam j bals . Tarp J. A. V. ir Soviet esama skirtumo, kad šiame krašte kapitalas bando diktuoti iš apa ios, kai aname krašte valstyb s kapitalas aiškiai rikiuojamas iš viršaus. Tarp j esama kai kurio panašumo.

Erich Kahler pagr stai daro šiuos sugretinimus: « Šio amžiaus viduryje amerikietiškas kapitalizmas pasuko kolektyvizm . Tam tikrais atvejais, bent išoriniais ženklais, art ja rusišk j kolektyvizm , kuris n ra joks komunizmas marksistinė prasme, o politinis valstyb s kapitalizmas. Turime pripažinti, kad tarp j esama nemažo skirtumo, nes rusiškasis remiasi diktat ra ir dogmatiškai susting s, kai amerikietiškas yra lankstus ir naudojami priedangomis. Abi santvarkos, nors ir skirtingais b dais, ver ia žmog parsiduoti. Rusiškasis kelias veda psichin žmogaus pavergim ir ideologin kvailinim , kai amerikietiškas funkcij paskaidymas ir nauda yra susieti su psichologiniais, doroviniais ir politiniais pavojais. Sukolektyvintas kapitalizmas negal s pasaulio išgelbti nuo visuotinio sukollektyvavimo, nes jis tik paruošia žmones kolektyvizmui. Kapitalizmas liov si žmon ms tarnav s, ... nes n nai jis tesiekia materiališkojo pirmavimo : pinig , g rybi , visuomenin s pad ties ir takos »¹³.

Utilitarizmo vaikas — amerikietiškojo tipo nuožmus kapitalizmas, kuriam istorijos klystkeliai sudar s lygas pasauliui vadovauti, rieda vidin susinaikinim . Tradicin nauj id j neš ja senut Europa yra nustelbta, bet ji gyva. Ar ji, pla ia ranka s jusi id jas žmogui susinaikinti ir pagaliau pasmerkusi ji, lyg Promet j prikalti prie uolos, bus gyvuoju šaltiniu žmogui atgimti ?

Išvados. — Vakarietiškosios socialin s santvarkos kriz s šaknys gl di pojiais gyvena iame žmoguje, siekian iame tur ti kuo daugiausia malonum ir praradusiame tikr j ver i prasm . *Homo sapiens*, pergyvendamas dorovin kriz , pažeminamas ir pavergiamas. N dien vakarietiškoji socialin santvarka pergyvent suirut ir be išorini tak . Šiuo metu išorinis spaudimas yra ryškus. Soviet kompartijos naujoje programoje tvirtinama : « Visa pasaulin kapitalistin sistema pribrendo socialinei proletariato revoliucijai ». Pakartojimas seno iššaukimo kov gali nuvesti visuomenin s santvarkos ir n dien s kult ros sugriovim .

¹³ E. Kahler, *The Tower and Abyss*, 1957, 277 psl.

Kapitalizmas ir komunizmas pasmerkti žlugti. Formalin demokratija be turinio, be socialinio teisingumo gyvendinimo ir žmogaus vertės išlikimo negalės ilgai ištvirti. Visi šie pakitimai, nors jie vyktų ir audrų bei perversmų takoje, nebus staigūs, nes mai nevyks žmogaus grėžimas krikščioniškąjį kelią ir sąjungimas žymiai platesn tikrovę už šiandienykšt.

Krizis, atgaila ir prisiklimas — ateities kelias, kuriuo žmogus eidamas turi siekti socialinio teisingumo, socialinių reformų, dvasinio atgimimo ir maldauti Dievo palaimos pašalinti žmogaus rankomis sukurtą socialinį pakrikimą.

Gediminas Galva

Chicago, J. A. V.